

УДК 339.166.82(438)

І. О. Мельник,

к. е. н., доцент кафедри економіки сільськогосподарства,

Миколаївський державний аграрний університет

О. В. Колійчук,

магістрант, Миколаївський державний аграрний університет

ВИВЧЕННЯ ДОСВІДУ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОПТОВИХ РИНКІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ В ПОЛЬЩІ ЯК ЕФЕКТИВНО ДІЮЧОГО ЕЛЕМЕНТА РИНКОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

У статті розглянуто досвід функціонування найбільших оптових ринків Польщі. Проаналізовано вплив даного елемента ринкової інфраструктури на ціну картоплі та овочів. Визначено основні умови успішної діяльності оптових ринків.

The article deals with experience of functioning of most wholesale markets of Poland. Analyzes influence of this element of market infrastructure on the cost of potatoes and vegetables. Certain main important conditions for successful operation of wholesale markets.

Ключові слова: оптовий ринок сільськогосподарської продукції, ринкова інфраструктура, товаровиробники, система збуту.

ВСТУП

Аграрний сектор України потребує механізму, який гарантував би ефективність ведення виробничо-збутової діяльності. Головною рисою сучасного аграрного сектора є зосередження виробництва в особистих господарствах населення. Зокрема, ними виробляється близько 80% молока, 98% — картоплі, 86% — овочів, 85% — плодів і ягід [1]. Дана ситуація не дозволяє ефективно використовувати ресурсні можливості в аграрному секторі, а також призводить до порушення товарно-грошових відносин під час продажу продукції. Господарства населення мають небагато варіантів продажу своєї продукції, а саме, реалізовувати її самотужки або ж скористатися послугами посередників. Обидва варіанти призводять до значного підвищення собівартості продукції. Аналіз досвіду зарубіжних країн з ринковою економікою засвідчує, що дана проблема вирішується шляхом створення та розбудови ринкової інфраструктури, яка дала б можливість впливати на обсяги та ціни реалізації продукції виробленої як сільськогосподарськими підприємствами так і господарствами населення виключно ринковими механізмами. Перед Україною стоїть не тільки проблема створення ринкової інфраструктури в аграрному секторі, а і функціо-

нування її у відповідності з викликами сучасних інтеграційних процесів. Саме з цієї точки зору доцільно розглянути польський досвід створення та функціонування одного з основних елементів ринкової інфраструктури — оптового ринку сільськогосподарської продукції. Оскільки овочі та фрукти займають більше 50% загального товарообороту більшості світових оптових ринків, то доцільно розглядати функціонування оптових ринків з позиції ефективного розвитку овочепродуктового підкомплексу.

Теоретичні та практичні аспекти розвитку та функціонування аграрного ринку знайшли своє відображення у працях багатьох дослідників і вчених, серед яких П. Саблук, О. Шпичак, С. Майстро, Б. Губський, Л. Худолій та інші. В наукових працях вітчизняних та зарубіжних вчених висвітлюються проблематика створення та функціонування різних елементів інфраструктури аграрного ринку. Однак невіршеними залишаються питання створення оптових ринків та механізму їх функціонування, який сприяв би зміцненню конкурентних позицій вітчизняних виробників овочів та посиленню кооперації. Також вітчизняними вченими майже не враховано досвід Польщі як країни, що має схожий аграрний потенціал з Україною.

Таблиця 1. Основні показники виробництва та реалізації продукції овочепродуктового підкомплексу України та Польщі

Показники	Картопля			Овочі		
	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2008 рік	2009 рік	2010 рік
A	1	2	3	4	5	6
Україна						
Валовий збір, тис тонн	19545,4	19666,1	18705,0	7965,1	8341,0	8122,2
Реалізація, тис тонн	257,0	306,3	290,7	550,6	807,1	646,0
Експорт, тис тонн	3	15	8	251	347	335
Частка реалізованої продукції, %	1,31	1,55	1,55	6,91	9,67	7,95
Частка експортованої продукції, %	0,015	0,076	0,008	3,15	4,16	4,12
A	1	2	3	4	5	6
Польща						
Валовий збір, тис тонн	10239,8	10462	9625,3	4899,5	5203	5100,3
Реалізація, тис тонн	1192,6	1119,3	1096,3	1235,8	1334,4	1305,6
Експорт, тис тонн	396,0	441,0	356,4	822,5	844,0	796,3
Частка реалізованої продукції, %	11,64	10,7	11,4	25,23	25,65	25,6
Частка експортованої продукції, %	3,87	4,22	3,7	16,7	16,22	15,08

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою статі є аналіз досвіду функціонування оптових продовольчих ринків Польщі та розгляд можливості удосконалення ринкової інфраструктури аграрного сектора України; висвітлення ситуації щодо державної підтримки будівництва та функціонування оптових ринків в Україні; аналіз впливу оптових ринків на динаміку цін на овочеву продукцію.

РЕЗУЛЬТАТИ

Ефективність ринкової економіки прямо залежить від ринкової інфраструктури, яка забезпечує оптимальне поєднання інтересів продавців і покупців. Існування посередницької ланки покликане забезпечити можливість регулювання та втручання в процеси товарообігу між суб'єктами на основі ринкових механізмів. Розвиток незалежної української держави характеризувався розпадом оптової торгівлі продовольчими товарами, ліквідацією централізованої системи розподілу сільськогосподарської продукції та продовольства та руйнацією внутрішньогосподарської кооперації [2]. Це призвело до втрачання традиційних каналів реалізації овочів та розвитку посередницьких структур. Проаналізуємо основні виробничі показники овочепродуктового підкомплексу України та Польщі [1; 3].

Аналіз даних табл. 1 засвідчує, що Україна, як і Польща, має подібний аграрний потенціал в галузі овочівництва. Однак перетворення потенційних можливостей в конкурентні переваги в Україні порівняно з Польщею знаходиться на досить низькому рівні. Так, за обсягами виробництва картоплі Україна значно випереджає Польщу, однак за обсягом експорту даної

культури значно відстає, що говорить про неефективність використання експортного потенціалу. Питома вага реалізованої картоплі в загальному обсязі виробництва в Польщі в 2010 році склала 11,4%, а в Україні даний показник становив лише 1,55%. Частка реалізованих овочів у загальному виробництві 2010 року в Україні склала 7,95%, а в Польщі даний показник склав 25,6%. Найбільший обсяг експорту за досліджуваний період в Україні зафіксовано в 2009 році, який становив 347 тис тонн, в Польщі даний показник становив 844 тис тонн, що майже у 2,5 рази більше порівняно з Україною, при цьому показник виробництва в Польщі на 37,62% нижче порівняно з Україною. Дані цифри підтверджують нерозвиненість ринкової інфраструктури в Україні, яка сприяла б реалізації овочевої продукції та зміцненню експортних можливостей овочепродуктового підкомплексу.

Овочева продукція в Україні реалізується переважно комерційним господарюючим суб'єктам. Так, в 2010 році через даний канал було реалізовано 78,6% картоплі та 49,4% овочів. На ринку реалізується не більше 20% всієї овочевої продукції. Так, наприклад, в 2009 році за цим напрямом було реалізовано 12,3% картоплі та 11,9% овочів [1]. Тобто більше половини всієї овочевої продукції в Україні реалізується через комерційні структури, які представлені переважно торговими посередниками. Відсутність постійно діючих оптових каналів реалізації призводить також і до зростання тіньового ринку овочевої продукції. За оцінками експертів Української аграрної конфедерації, тіньовий ринок плодоовочевої продукції становить приблизно 14 млрд доларів, або близь-

Таблиця 2. Середні ціни реалізації картоплі та овочів в Україні

ко 60% всього товарообігу овочевої продукції в Україні [4].

Проаналізуємо, яким чином функціонування оптових ринків сільськогосподарської продукції впливає на формування та стабільність ринкової ціни на овочеву продукцію. Для цього проаналізуємо середні ціни реалізації картоплі та овочевої продукції в Україні.

З даних табл. 2 бачимо, що ціни на овочі та собівартість мають тенденцію до зростання. В 2010 році ціна на овочі становила 255,16 грн. за 1 центнер, а ціна картоплі склала 213,1 грн. за 1 центнер. Спостерігаємо зниження ціни на овочі лише в 2009 році, що можна пояснити високим рівнем пропозиції. Перевищення ціни реалізації над собівартістю досить значне, дана тенденція суттєво простежується по овочевих культурах. В 2009 році ціни на овочі перевищили собівартість у 2,8 рази, а в 2008 році взагалі

в 3,4 рази. Найважливішою системою оптових ринків Польщі не дозволяє проявлятися подібним ситуаціям на ринку. Зокрема, в Польщі в 2009 році середня ціна, за якою закуповується картопля у виробників, склала 79,33 грн. (31,73 злотих) за 1 центнер. А середня торгова ціна склала 197,1 грн. (78,84 злотих) за 1 центнер [3].

Розглянемо зміну цін на картоплю на оптових ринках сільськогосподарської продукції та міських ринках протягом року [6]. Для порівняння візьмемо найвідоміші оптові ринки "Броніше" в Польщі та "Шувар" в Україні [5]. Щодо міських ринків, то візьмемо ринки міста

Миколаєва, який знаходиться в регіоні інтенсивного овочівництва, проте в якому відсутній оптовий ринок європейського зразка. На основі даних табл. 3 можемо зробити висновок, що середні ціни, за якими реалізується картопля, зазнають суттєвих змін протягом року, що пояснюється сезонним характером виробництва даної культури. Однак динаміка зміни ціни на ринку "Броніше" протягом року не така суттєва, як на ринку "Шувар". Найнижча ціна на картоплю спостерігається в серпні, на ринку "Броніше", її рівень становив 2 грн. за 1 кг, а на ринку "Шувар" — 2,52 грн. за 1 кг. На міських ринках м. Миколаєва спостерігається значне перевищення ціни на картоплю порівняно з цінами, що склалися на ринку "Шувар" за досліджуваний період. Споживчі ціни на картоплю, що склалися на міських ринках міста Миколаєва, в середньому перевищують оптові на 55%. Дана ситуація пояснюється відсутністю оптового ринку сільськогосподарської продукції на території Миколаївської області та спекулятив-

ним чинником, що значно впливає на ринкову кон'юнктуру. З табл. 3 видно, що ціни на оптовому ринку Польщі значно нижчі за оптові ціни українського ринку "Шувар", що дозволяє польським товаровиробникам реалізовувати великі за обсягом партії картоплі на експорт. Отже за належної розбудови інфраструктури український товаровиробник отримує можливість реалізовувати великі експортні партії продукції, а споживач — отримати дешевшу високоякісну овочеву продукцію.

У період з 1993 по 1995 рік Міністерством сільського господарства Польщі у співпраці з іншими міністерствами була розроблена та затверджена програма будівництва оптових ринків сільськогосподарської продукції. Згідно програми було створено шість регіональних оптових ринків: "Познань", "Броніше", "Гданськ", "Люблін", "Лодзь", "Вроцлав". Фінансування будівництва та вдосконалення інфраструктури відбувалося за рахунок значної підтримки Європейського Союзу. Будівництво оптових ринків у Гданську та Любліні профінансовано Світовим Банком.

Таблиця 3. Середні ціни реалізації на картоплю на ринках Польщі та України в 2010 році

Дата	Ціни ОРСП «Броніше», грн. за 1 кг	Ціни ОРСП «Шувар», грн. за 1 кг	Ціни на міських ринках м. Миколаєва, грн. за 1 кг	Відношення цін на ринку «Шувар» до цін, %	
				на ринку «Броніше»	на ринках м. Миколаєва
1.01	2,53	2,55	4,0	100,79	63,75
1.02	2,48	3,20	3,0	129,03	106,67
1.03	1,48	2,85	5,5	192,57	51,82
1.04	2,46	2,9	5,25	117,89	55,24
1.05	2,15	2,54	4,5	118,14	56,44
1.06	2,53	2,62	4,13	103,56	63,44
1.07	2,7	4,15	3,75	153,70	110,67
1.08	2,0	2,52	3,9	126,00	64,62
1.09	2,93	3,85	3,95	131,40	97,47
1.10	2,05	3,25	4,95	158,54	65,66
1.11	1,75	3,25	4,75	185,71	68,42
1.12	1,9	3,68	4,7	193,68	78,30

Розбудова ринку "Броніше" відбувалась за позичкові кошти Європейського банку реконструкції та розвитку. Залучені кредитні кошти, розмір яких оцінюється близько 300 млн євро, надаються під сто відсоткові державні гарантії. Створенню системи оптових ринків Польщі значною мірою зобов'язана Європейському Союзу. Після вступу в ЄС польські аграрії отримали можливість залучати кредитні ресурси під 3—5% річних, в Україні даний показник становить не менше 20%. Крім цього, Уряд Польщі компенсує банківські ставки по кредитах. Так, в 2008 році на такі цілі було виділено 2,3 млрд злотих (6,3 млрд грн.). Тобто державна підтримка товаровиробників аграрної продукції створює умови для ведення прибуткової діяльності [7]. Розглянемо основні технічні показники діяльності трьох найбільших оптових ринків Польщі [8].

Дані табл. 4 дають змогу зробити наступні висновки. По-перше, досліджувані оптові ринки сільськогосподарської продукції Польщі є досить великими за своїм розміром та радіусом дії. Так, наприклад, оптовий ринок "Броніше" займає площу 60 га та здатен забезпечити продуктами сільського господарства 14 млн осіб, тобто кожного третього жителя Польщі. Річний товарообіг на ринку "Броніше" є найбільшим і складає 1200 тис т продукції, з яких 396 тис т складає продукція овочівництва. Для прикладу можемо сказати, що загальний обсяг реалізації продукції овочівництва в Україні в 2010 році склав 550,6 тис т. Отже, через два-три оптові ринки європейського зразка українські аграрії змогли б реалізувати весь обсяг своєї продукції. Найбільш ефективно торгові площі використовуються на оптовому ринку "Броніше" у Варшаві, про що свідчить показник товарообігу на 1 кв. метр. Найбільша середньодобова кількість автомобілів, що в'їжджає на ринок, зафіксована також на Варшавському ринку і складає 7—8 тис шт. Плата за в'їзд на територію ринку залежить від двох факторів — це: вантажопідйомність автомобілів та подекуди враховується вид продукції, що планується реалізувати. Якщо порівнювати з оптовим ринком "Шувар", в якому плата за в'їзд складає від 60 до 200 грн. для продавців, то на ринку "Броніше" даний тариф на 20% вище. За-

Таблиця 4. Основні технічні показники діяльності найбільших оптових ринків Польщі

Показники	ОРСП «Броніше»	ОРСП «Люблінський Оптовий Ринок»	ОРСП «Поморський Оптовий Аграрно-Продовольчий центр»
Зона покриття, км	400	200	100-150
Кількість споживачів, що потенційно можуть обслуговуватись, млн осіб	14	4	3
Обсяг річного товарообігу, тис. тонн	1200	400	350
Загальна площа ринку, га	60	54,8	33
Товарообіг на 1 кв. метр торгової площі, тонн	2	0,7	1,06
Частка критих торгових площ, %	31,3	19,5	12,3
Частка відкритих торгових площ, %	68,9	80,5	87,7
Кількість операторів, що орендують торгову площу	850	160	140
Середньодобова кількість автомобілів, що в'їжджають на ринок, тис. шт.	7-8	3	2
Плата за в'їзд:			
- для покупців, зл/добу	30-150	10-50	25
- для продавців, зл/добу	5-60	2-15	3-10
Персонал, осіб	120	32	30

гална площа оптових ринків, що створені на території України, в середньому на 60—80% менша порівняно з польськими оптовими ринками. Так, площа оптового ринку "Шувар" на 80% менша у порівнянні з Варшавським оптовим ринком. Однак новозбудований оптовий ринок сільськогосподарської продукції "Столичний" має загальну площу 160 га, що робить його найбільшим серед оптових ринків східної Європи, хоча вся ця площа ще не освоєна.

Головною особливістю польських ринків сільськогосподарської продукції є наявність державної частки у статутному капіталі та частки безпосередніх виробників аграрної продукції. В структурі власності оптового ринку "Броніше" враховані інтереси всіх зацікавлених суб'єктів. Так, зокрема, державі належить 59,3% акцій, оптовим виробникам продукції — 22,5%, агентству з реструктуризації і модернізації сільського господарства — 12,51%. Структура власності "Люблінський Оптовий Ринок" в Елізувці представлена приватним капіталом. Однак 50% належить приватним аграрним структурам [8]. В Україні спостерігається зовсім інша ситуація. Оптові ринки України представлені приватним капіталом. Однак процес залучення приватних інвестицій в цей сектор є досить повільним. Це пояснюється значним обсягом капіталовкладень та великим терміном окупності, що складає від 7 до 12 років [9].

Державна підтримка створення та функціонування оптових ринків сільськогосподарської продукції здійснюється в рамках Держав-

ної цільової програми створення оптових ринків сільськогосподарської продукції. В 2010 році згідно цієї програми оптові ринки отримали 40 млн грн. ТОВ "Ринок сільськогосподарської продукції "Шувар" отримало 36 млн грн. для викупу земельних ділянок, об'єктів виробничого і невиробничого призначення, торговельних та адміністративних будівель. ТОВ "Ринок сільськогосподарської продукції "Столичний" отримало 4 млн грн. для розроблення проектно-кошторисної документації. Отже органи державної влади України виявляють зацікавленість в розбудові оптової ринкової інфраструктури. Проте слід враховувати і інтереси аграріїв та передбачити механізм, який дозволяв би їм мати свою частку у статутних фондах оптових ринків. Так, наприклад, у Польщі та Нідерландах учасників оптового ринку включають до складу керівних органів об'єкта. Такий дієвий механізм сприяє поглибленню внутрішньогосподарської кооперації та інтеграції виробників аграрної продукції.

ВИСНОВКИ

Вивчення діяльності функціонування найбільших польських ринків сільськогосподарської продукції дозволяє виділити такі умови успішного функціонування ринку:

- в одному місці має бути створений лише один оптовий ринок, адже радіус дії сучасних оптових ринків складає до 200 км;

- наявність значного акціонерного капіталу, частина акцій має знаходитись у розпорядженні виробників продукції, а також у власності місцевих органів влади;

- ринок має бути забезпечений належною інфраструктурою та розгалуженою мережею під'їзних шляхів, яка дозволила б приймати велику кількість автомобілів;

- ринок має відповідати всім стандартам якості ISO та HACCP.

Дотримання таких умов дозволить вирішити такі проблеми, які склалися на українському ринку овочевої продукції:

- задовольнити зростаючі потреби споживачів в овочевій продукції;

- захистити малих та середніх виробників, забезпечити їм рівний з великими виробниками доступ до ринку;

- запровадити стандарти якості у виробництві;

- сприяти експорту овочевої продукції на зовнішні ринки;

- сприяти внутрішньогосподарській кооперації.

Створення мережі оптових ринків сприяє вирішенню і ряду інших питань економічного і соціального характеру. Це, зокрема, створення нових робочих місць а також легалізація товарних потоків. Отже, сучасний оптовий ринок — це шлях до формування прозорого ринку овочевої продукції європейського зразка, який покликаний зміцнити конкурентні позиції вітчизняних товаровиробників.

Література:

1. Матеріали Держкомстату України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

2. Грінченко О.В. Організаційно-економічний механізм створення оптових продовольчих ринків / О.В. Грінченко // Вісник Полтавської державної аграрної академії. — 2011. — №1. — 256 с.

3. Матеріали Центрального статистичного управління Польщі [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.stat.gov.pl>

4. Оптимальна торгівля [Електронний ресурс] / Д. Ісакова // Матеріали Української аграрної конфедерації. — Режим доступу: <http://agroconf.org/content/optimalna-torgivlya>

5. Матеріали АПК-Інформ: овочі та фрукти [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.lol.org.ua/rus/wsprices.php>

6. Матеріали Головного управління статистики у Миколаївській області [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.stat-nk.ukrpack.net>

7. Корінець Р.Я. Оптові ринки сільськогосподарської продукції: запитання та відповіді / Проект USAID "Реформа у галузі сільського господарства, вдосконалення законодавчо-нормативної бази" / Р. Корінець, Л. Шведова. — К.: Український освітній центр реформ, 2007. — 91 с.

8. Звіт про проведення навчальної поїздки до оптових ринків сільськогосподарської продукції Польщі за компонентом 3 "Підтримка розвитку ринкової інфраструктури" з метою вивчення створення та організації діяльності оптових ринків сільськогосподарської продукції [Електронний ресурс] / М. Грищенко // Звіти про основні події. — 2010. — №2. — 17 с. — Режим доступу: http://www.swap-rural.org.ua/ua/market_infrastructure/results.html

9. Гордієнко В. Майбутнє — за оптовими ринками [Електронний ресурс] / Гордієнко В., Маслак О. // Пропозиція. — 2009. — №10. — Режим доступу до журн.: <http://www.propozitsiya.com/?page=146&itemid=3091>

Стаття надійшла до редакції 04.11.2011 р.